

FIGYELO

Szólam-irodalom

Nagy harcok dúlnak már vagy egy esztendeje az irodalmi berkekben. Helyesebben általában művészi téren. És valahogy úgy érezzük — tévelygünk, bolyongunk valami nagy útvesztő bozótban és sehogyan sem sikerül iránytűre tennünk szert. Sodor az áramlat és egyre az a veszély fenyeget, hogy odacsapja kis lélekvesztőnket — hol a jobboldali, hol a baloldali parthoz. Hogy hégeli nyelven fejezzem ki magam: hol a tézishez, hol az antitézishez vetődünk. A szintézisünk? Nagyon messziről integet felénk, olyannyira messze van tőlünk, hogy nem is látjuk, nem is tartunk még felé. Igen tehetséges, de bergzonista szerb írónak, Vinaver, schasém tudta a dolgokat, az esztétikai kérdéseket sem, másképpen látni, mint állandó ellentmondások harcában. És amikor egyízben tréfás mosollyal mondtam neki: »Úgy veszem észre egyre inkább dialektikussá válik már maga is itt, környezetünkben, a százezer táborok országában, a drótsövény mögött«, akkor ő — és akkor láttam először és utoljára komolyan elgondolkozni egy rá nézve is szomorú életkérdés fölött — bánatos felhővel homlokán így válaszolt: »Igen, látom a tézist és antitézist. De hol van az én szintézisem?!« Hát igen. Most mindannyian feltehetjük a kérdést: De hol van a mi szintézisünk? Ahogy egyszer elneveztem — az új formalizmus és a régi formalizmus Scyllája és Charibdise között hanyódunk, vergődünk, vetődünk és már nem is tudjuk, melyik hoz ránk nagyobb veszélyt. Talán most is az — amely ellen megszűnünk harcolni.

A legszörnyűbben a vajdasági fiatal írók tanácskozásán rémültem meg. Akkor, amikor a szerbül író Iványi szólalt fel. Tudtam, hogy verskötetének legtöbb darabja az új formalizmus szólam- és jelszó-modorosságának áldoz, annál inkább meglepett felszólalása. Azt hangoztatta fiatalok és öregek előtt, hogy nincsen marxista esztétika, általában semminő más esztétika sincsen. Csupán az egyén van. Csupán az író teljesen anarchisztikus — talán nietschei, talán stirneri vagy simmeliszanini — szabadsága és szabadossága és semmi más. Egyáltalán nincsen semmifajta kritérium sem, semmiféle mérce és léptek. Vannak elvetendő receptek és kártokozó kaptafák, de az író csak nevet fölöttük. Más a közönség véleménye és újból más az írotársak vagy az egyes kritikusok véleménye. Leghelyesebb nem gondolni egyikükkel sem. Ússzon mindenki a maga megszokott tempójával a magaszabta vonalon, amelyet úgy változtathat, ahogyan

neki és éppen jól esik. Mert nincs vonal és nincs kritérium. Semmi sincsen — csak a korlátlan én, csak Iványi Iván van. Mintha már hallottuk volna ezt a hangot, Wilde és Simmel óta is. Mintha már régesrég el is felejtettük volna ezt a hangot, amelyről Iványi talán azt hiszi, hogy ő találta fel — megbocsátanak a rossz viccért —: mintahogy sokan a spanyolviasz vagy a puskapor reprizét ünneplik magukban — mintha már régen elhagytuk volna ezt a fokot, amelyen jómagam is azt mondtam ezelőtt harminc évvel, hogy »minden líra«, amelyen egykor, harminc esztendeje, Barta Sándor mondogatta, hogy mindenki darálja a magáét!« Hiszen, ha csupán Iványi darálná a magáét! De — írtam már róla — ennek a relativizmusnak a jegyében folyt le az ULUS tavaszi tárlata is, ennek a relativizmusnak a jegyében állítja össze irodalmi mellékletét egyebek között az »Ifjúság Szava« is. Az új formalizmus elől futunk, menekülünk sokan és joggal — és észre se vesszük, hogyan rohanunk bele a régi formalizmusba, a relativizmusba, a nihilizmusba. Mint az ULUS is: Geraszimov elől futott és igen helyesen, mert ő igazán nem adott művészetet se, egy másik végletben kötött ki egyelőre, anélkül, hogy ezt észre is vette volna. A politikai szölamköltészet elől igyeckszünk menekülni — az ember felé és észre sem vesszük, hogy újra csak kis részét adjuk az embernek — az erőtikát. Bizonyos, hogy nagy hibába estünk akkor, amikor megfélekedtünk róla, hogy az ember nemi lény is egyúttal, nem csupán »zoon politikon«, de talán hasonlóan hiba az is, ha csak nemi lényként látjuk az embert!

Egyelőre dűl a harc. Egyszer majd újból révbe fut kis lélekvesztőnk. Addig is, úgy érzem, oda kell szólni, nekünk, akik a parton ácsorgunk, a csónakosok felé, fel kell hívunk a figyelmüket az örvényekre. Most, elbeszélőinket tekintve, egyelőre még nagyobb veszély fenyeget az új formalizmus felől, egyelőre hát hozzájuk intézem a szavam, magam is. Azokhoz, akik adhatnának művészt, egyéni tehetségük alapján, de akik csak politikumot adva, annyira eltávolodnak a művészi síktól, hogy már politikai hatásuk sem lehet. Az unalomnak ugyanis sohasem volt még politikai hatása!

* * *

Aki nem tehetséges, akiből sohasem lesz művész, azzal nemigen kell sokat foglalkozni. A közönség felé kell ilyenkor csak leszögezni kinek-kinek értékét vagy értéktelenségét. Éppen ezért, habár nem egyes írók kritikáját akarom adni ez alkalommal, hanem általános problémákat szeretnék inkább felvetni — hogy túlságosan el ne távolodjak a valóságtól, konkrétan adott valóságos példából kívánok kiindulni, ismert elbeszélésekre akarok támaszkodni, hivatkozni. Tudom, hogy Brindza Károly elbeszélés-kötetein dolgozik, azt készíti sajtó alá, hogy tehát kissé még korai kritikát mondani eddigi munkásságáról. Mégis több helyen éppen az ő egyes elbeszéléseire fogok hivatkozni, mert úgy érzem — tehetséges, úgy érzem, lehet belőle komoly művész-ember, úgy érzem, leginkább ő bírja ki már ma azt, hogy rajta tanulmányozzunk egyes vajdasági irodalmi sajátosságokat. És talán rajta is lehet legtanulságosabban tanulmányozni itteni magyar irodalmunk egyes tulajdonságait, mert — mint a legtehetségesebb »szölam-írókon« — rajta, az ő írásain, különíthetők el legtisztábban azok a vonások, amelyeket most elemezni kívánunk. És még

valamiről lehet itt szó: eddig elmulasztottuk, hogy komolyabban foglalkozunk írásaival és a hozzá hasonló írók írásaival is. És ez, valljuk be, öreg hiba volt. Talán már rég levetkőzött volna Brindza, talán már rég levetkőzték volna mások is, azokat a hibákat, amelyekről a következőkben szó lesz, ha ráirányítottuk volna figyelmét, figyelmüket. Itt volna már végre az ideje, hogy helyrehozzuk a hibát, pótoljuk a mulasztást. Hiszen nem egyszer előfordult már, hogy határozottan rossz írását is szó nélkül, megjegyzés nélkül közölte a HÍD, ahelyett, hogy lehetőleg előzőleg, de legalább is utólag felhívta volna az író, az írók figyelmét ez írások értéktelenségének miéértjére. És talán még most sem lehet szó arról, hogy »eső után köpönyeg«. Hiszen talán éppen a kötet szempontjából még idejében jelenik meg ez a kis értékelés. És főleg az azután következő írások szempontjából jelenik meg időre.

Az idén, 1950-ben, jelent meg a HÍD-ban a »Testvérek«. Akkor, ezt az elbeszélést olvasva, úgy éreztem Brindzának szépen ível felfelé írói pályája. Milyen új értékeket hozott ez az írás? Brindzának minden írása a dolgozók életét, életharcát, politikai és forradalmi harcait öntötte meseformába. A »Testvérek« is munkásokról szólt, munkásokról, akik felvették a harcot a fasiszták ellen, akik már 1941-ben bekapcsolták a vajdasági magyarságot is az antifasiszta partizánmozgalomba. Ebben a témában, tartalomban, tehát nem adott ez az írás semmi újat. Egyszerűen, hogy úgy mondjam, brindzai vonalon futott. Azon a vonalon, amelyet némelyek talán, bizonyára hibásan, baloldali kilengésnek találnak és minősítenek. Hibásan, mondom, már csak azért is, mert a téma önmagában nem lehet »baloldali«. Attól függ minden, hogyan dolgozza fel az író ezt a témát. Tendenciát visz-e bele írásába, témájába, mintegy kívülről ráragasztva azt, vagy művészi síkra emeli-e, adva, tükrözve a külső-belső valóságot. Szándékosan, vigyázva, hogy valahogyan ki ne maradjon, írtam ide a szót: **k ü l s ő - b e l s ő** valóságot! Mert egyes írók, és talán éppen a Brindza-vonalon járók, megfeledeznek erről és csak a **k ü l s ő** valóságot tartják szem előtt, annak is csak egyes részleteit talán, vagy talán csak olyan részleteit, amelyek éppen akkor, **e g y s z e r** adódtak csupán. s amelyeket mégis úgy írnak meg, úgy tüntetnek fel, mintha maga az örökkévalóság volnának. Mi volt tehát mégis a Testvérek érdeme? Kezdet az író — **e m b e r e k e t** alakítani bennük. Szereplői kezdtek **e m b e r i** alakot ölteni, kezdték — **ö n m a g u k a t** is képviselni. Mert addig csak az eszmék, elgondolások, papírszagú képviselői, megjelenései voltak az író »emberei«. Nem egyének, sőt nem is emberek, legföljebb is csupán egyedek. A tömeg részei, részecskéi, atomjai. A Testvérekben volt valami elbeszélői, epikai szélesség. Persze a legtöbb Brindza elbeszélésben volt valami ebből a tulajdonságból. Itt azonban ez bizonyos drámai, feszültséggel kapcsolódott és ez új és értékes tulajdonsága volt ennek az írásnak. Sőt, — a Testvérek stílusban is nyújtott már valamit, feltétlenül többet a többi Brindza-elbeszélésnél. Mintha utat mutatott volna, csiráját bontotta volna ki egy későbbi, még csupán későbbi fokon, de egyszer feltétlenül megjelenő, **e g y é n i** Brindza-stílusnak.

Azóta két újabb Brindza elbeszélést közölt a HÍD. Örömmel fogtam olvasásukhoz és egyre nagyobb csalódással tettem le a lapot kezemből. Az esés egyre érezhetőbb! A legutóbbi írás »A nagy pör«, már helyen-

ként jegyzőkönyvszerű, tudósítás-szerű, nem is vezércikk, ahogy hozzászoktunk, hogy nevezzük a tendenciás, szólam, jelszó-irodalmat adó prózát, ikertestvérét a rossz plakátversnek, mondóm, nem is vezércikk, de helyenként egyszerűen csak — napihír. Terjengős napihír, de napihír csupán.

Mi különbözteti meg az irodalmat, szépirodalmat, mondjuk elbeszélést, a tudósítástól, jegyzőkönyvtől, közleménytől? Elsősorban talán — a mese, a tartalom, a »story«. Mert a tudósítás nem csoportosítja az anyagot, a közlendőket egy mese köré, nem nyújt cselekményt. Azután — az elbeszélés emberekről szól, emberek életét adja, és az egyes embereket egymástól elhatárolja: típusokat és egyéni jellemeket alkot. Rövidebb elbeszéléseknél is fontos sajátosság lehet a kompozíció, a mese-szerkesztés is és talán ez sem egyezik feltétlenül a tudósítás vagy jegyzőkönyv sorrendjével. Jó jegyzőkönyvek, tudósítások nyelvezetben, stílusban egyeznek! Akár jók és annál jobbak, minél inkább megfelelnek egy bizonyos sablónnak, mintának. A szépirodalmi írás feltétlenül megköveteli az egyéni stílust. Ha mindehhez hozzáteszük a már említett külső-belső valóság tükrözését, olyan tükrözését, amely megfogja az olvasót, amely belemarkol emberi, művészi erejével, amelyre átborzong talán valami ismeretlen lüdbörzés a hátán az embernek, ha mindezt, mondóm, még hozzáteszem, akkor úgy nagyjából megvontam a határvonalat a tudósítás és szépirodalom között.

Szinte feleslegesnek tartom megjegyezni, hogy a külső-belső valóság adása csak egy módon lehetséges: a belső megélttség útján, mert megélttség, líra nélkül lehetetlen minden írói őszinteség és igazság. Hiába igaz valami, ha az író nem hisz benne! Hit nélkül, élményszerűség nélkül, a más életének megélése nélkül, önmagam életén, az író életén átszűrt adása nélkül nincs művészet! A tudósítás ezt természetesen nem követeli meg. Nem követeli meg az emberszeretetet és melegséget, ember-közelséget sem, amely nélkül szintén nincs, nem lehet művészet. Félre ne értsen valaki: a gyűlölet is emberközelség, s együtt jár a szeretettel, csak a közömbösség ellensége a művészetnek, vagyis a napihír hideg szárazsága. Bizonyos, hogy az író fölötte áll, kell is hogy álljon, teremtményeinek, hogy bizonyos felül-álló érdeklődéssel, talán kis jóakaratóu ironiával is nézi, szemléli cselekedeteiket. De ez semmi esetre sem jelent részvétlenséget, ez talán csak annyit jelent, hogy az író az egész et látja, egy pillantással belátja az egész teret. és látja nem csupán a jelent, de egyúttal a multat és jövőt is, a dolgok összefüggését és miértjét. Persze, ha látja is az egészet — az egyéneknek át látjátja azt. És az egyének összessége valahogy belőle ered s csak azután él, cselekszik a saját maga már megalkotott törvényszerűsége szerint. A szülők felülről nézhetik, szemlélhathik a gyermekek játékát, de semmi esetre sem részvétlenül. Még, ha nem is szólnak bele abba. Sőt, elbújnak, mert úgy érzik, nem lehet a gyerek annyira őszinte és igaz, ha megérzi, hogy valaki szemléli, figyeli játékát.

Egészen elmei követelmény a mese. És nem is lehetne azt mondani, hogy »szólam-irodalmunk« nélkülözné a mesét, a fonalat, amely összetartja a sok alakot, — az »egyedeket« és a számos rész-cselekményt, epizódot. Amely valamelyes gerincet húz át — az eszmei tanulságon. Sőt, azt is mondhatjuk, hogy szólamiróink legjobb tulajdonsága éppen a mese-

szövéssé és az érdeklődés felkeltésének tehetsége a mese útján. Brindza elbeszéléseinek is mindig volt meséjük. Volt meséje a »Testvéreknek« és volt meséje a »Május elsejének« is. Habár, ezt hozzá kell tennünk, elég sovány is volt ez a mese, néhol talán inkább keret volt az, kerete a mondanivalónak. Hogy mégis ezt a kérdést is felvetem, azért van, mert — olvastam már »A nagy pört« is! »A nagy pörnek« anyai a meséje, mint minden tudósításnak, minden napihírnek. Mert hiszen napihír sincsen valamelyes tartalom, téma nélkül. Az is elbeszél valamit. »A nagy pör« is így adja egy agrárkonferencia történetét, lefolyását. De ezt — nem mesén, nem cselekményen át adja! Itt bizony hiányzik a fabula.

Szólamíróink általános hibája persze, hogy túlságosan szeretik a helyzetrajz adását, hogy a talán jól ábrázolt tipikus helyzetből, körülményekből aztán — kifejtik a tipikus jellemeket. »A nagy pör« legtisztábban adja ezt a sajátságot is. Könyvalakban bizonyára tíz oldalon is átrágtuk volna már magunkat, mire megindul valami sovány cselekmény. Emberek élete? Talán még Fernbach (pardon! Dunavölgyi!) életét látjuk valamennyire is emberin és főleg bizonyos cselekményen át bemutatva. Elékiñtve most attól, hogy Brindza természetesen kevésbé ismeri a földbirtokosok életét a béresek életénél és hogy így kissé tán hamisan adja a kastély belsejét. Gulyás élete lehetett volna a cselekmény központja. Az ő életén át láthatta volna az író a földmunkások multját és a nagy változást is, amelyet a »konferencia« hoz. Gulyás azonban deus ex machinaként egy pillanatra jelenik meg csak, persze a konferencia folyamán, hogy — természetesen — szónokoljon. Az élete? Elsikkadt teljesen. Semmit sem tudunk meg róla, szavai nyomán nem kelt élet, szavai nem adtak cselekményt, mesét, nem adtak drámai feszültséget. Csak éppen — egy szónoklattal többet. Drámai feszültség, epikai elbeszélői szélesség volt mindig, de ebben az egy elbeszélésben bizony még mése sincs a — mesében. És ezért nem lehet szó arról, hogy művészi síkon mozoghatna ez az írás és — arról sem, hogy hathatna valakire, akár politikailag is. A jólismert szólamok újra-elmondása nem adhat politikai élményt sem.

Mit tehetett volna itt az író? A vagy húsz oldalas elbeszélésben a főszemély, mert Gulyás feltétlenül a főszemély, alig féloldalon át szerepel. Jön és eltűnik, mint a meteor. Ahelyett, hogy a dolgok középpontjában állna, ahelyett, hogy az ő életét látnánk, szívnánk be, ahelyett, hogy az ő életének hatása alatt állanánk és éppen ezúton hatna ránk a földosztó konferencia is, talán egyes szólamaival is, mint Gulyás életének egy jelentős epizódja. Hogy ezt technikailag, hogy oldaná meg az író, az itt ránk nézve, nem bír nagyobb jelentőséggel. Megtehetné azt is, — ez bizonyára bonyolultabb szerkezetet kívánna meg — hogy Gulyás felszólalása nyomán, egyes szavai nyomán jelennék meg életének egyes képei, filmszerűen, az asszociációs módszer alkalmazásával; megtehetné az író azt is, hogy egyszerűen, folyamatosan, élményről-élményre életné meg velünk Gulyás életét, időszzerűleg, mindaddig, amíg a konferenciára és földosztásra nem kerül sor. Adódhatnak más módszerek is. Ez valóban az író egyéni elgondolásától függ. De nem lehet írói szeszély kérdése az, hogy napihírben vagy művészi elbeszélésben adjuk-e Gulyás életét. Cselekményben — vagy jegyzőkönyvi kivonatában egy földosztó konferenciának.

Általában túlsok a beszélgetés, a beszéd ezekben az elbeszélésekben. Már az olyan beszélgetés, amely nem bogózza tovább a cselekményt, amely megállást jelent, megszakítást a cselekménynek és amely a személyek jellemzésére sem szolgál. Hiszen, nem mondóm, Móricz Zsigmond is rengeteget beszélgeti alakjait, de ezek a beszélgetések, sőt még az adomák is sokszor, továbbvívják a cselekményt és egyúttal jellemzik is a szereplőket, az életet. A tárgyalt elbeszélésekben a beszélgetések — cselekmény helyett állanak, a cselekmény helyét foglalják el. Mert, és ez a lényege a dolognak, nem emberek folytatják ezeket a végnélküli beszélgetéseket, nem emberek szónokolnak a konferenciás összecsapásokon. Nem húsvér emberek, nem élő, emberi életet élő, emberek. Ha megdönné valaki őket, a vér helyett szavak csorognának belőlük. Elbeszélésben, színdarabban egyaránt. Mert színdarabjainkról is beszéltek itt és különösen akkor, amikor az emberábrázolásról van szó.

Egészen bizonyos, hogy az ember-életének terméke és így osztályának és pártjának, ideológiájának is képviselője. De ugyanolyan bizonyos az is, hogy a tőkésék, vagy a munkások, törpeparasztok sem egyformák valamennyien, hogy — nincs két olyan falevél egy bükkön vagy tölgyön sem, amely teljesen egyforma volna alakban, nagyságban, színben, más sajátosságokban. A tipikus tulajdonságokon kívül vagy — rosszul fejeztem ki magam — éppen azokban egyéni, másoktól megkülönböztető, minden más tulajdonságtól elütő egyéni sajátosságok vannak az emberekben. És az általános, a tipikus is éppen egyéni, esetleges jellegzetességekben nyilatkozik meg, azokon át jut kifejezésre. Aki nem egyén — nem lehet típus sem és minél tipikusabb valaki, annál inkább válik egyéniséggé, személyiséggé.

Aki nem egyén csak típus, az nem lehet típus sem, az papíros, az valami elképzelt, nem valóságos tömeg atomja csupán, az osztályának sem képviselője, hanem erkölcsi eszmék köré gyúrt emberi formájú anyag, takaró. Szólam. Emberköntösbe bújtatott szóáradat. Elbeszélőink és színműíróink javarésze nem egyéneket ad, de egyedeket, nem embereket, de áramlatok, vonalak, csoportok és rétegek, közösségek elképzelt képviselőit. Bábokat, nem embereket; akiket az író cselekedtet, amennyiben cselekednek, akiket nem saját jellemük, egyéniségük törvényei cselekedtetnek, visznek előre! Más dolog azután az, hogy az egyéniség, az egyéni sajátosságok — meghatározottak. Hogy az élet, a társadalom, az osztály, a nevelés, egyes találkozások, talán beszélgetések, olvasmányok termékei. De hiszen éppen arról is van szó: bármennyire is hasonlónak teszi a hasonló sors, osztályhelyzet, nevelés az egyesek életét és egyéniségét, jellemét, mégis mindig, minden külön esetben vannak sajátos, más életkörülmények és — sajátos jellembeli tulajdonságok is. És éppen arról van szó, hogy ezeket a jellembeli különbségeket nem láthatjuk a jelzett írásokban, de a különböző életkörülményeket és azok jellemformáló hatását sem. Hogy általában véve — ezekben az írásokban az emberek, a jellemek nem fejlődnek, nem mozognak, de egyszersmindenkorra adva vannak és ugyanolyanok, mondjuk, egy színdarab elején, mint annak harmadik felvonásában. Az események úgy haladnak el mellettünk, hogy semmi hatással sincsenek rájuk és ők sem azokra talán.

Helyzetrajz, tipikus körülmények — tipikus jellemek nélkül. Főleg egyének, emberek nélkül. Fejlődés nélkül. Az osztályhelyzet hat itt csupán az emberekre, azoknak magatartására, vagy még esetleg a politikai tudatosság foka és semmi egyéb. De mindez is — közvetlenül hat, jobban mondva, hatott a multban, mert mikor élénk kerülnek ezek az emberek, akkor már kész, kiforrott jellemek és nem fejlődnek tovább, szóval mindez közvetlenül hatott, nem pedig közvetve, mondjuk, családi, lélektani hatások útján. Így valahogy túlságosan primitivekké válnak ezek az emberek, túlságosan leegyszerűsödnek és úgy hasonlítanak egymásra ebben a primitívságban, mint még soha két tojás egymásra. Szólam-íróink szóval elvulgarizálják az embereket, akik között még beszédmódban sincs különbség, akik mind haladnak a valamikor, talán születésükkor eléjük szabott egyenes úton, akik sohasem tévelyegnek, akik sztatikusak. Akik — még akkor is szónokolnak valami készen kapott nyelven, amikor a dadogás volna természetes, amikor a dadogás hatna az olvasóra, amikor a szótlanság többet mondana minden díszbeszédnél. Egyszóval — parolás jellemek ezek az emberek és a parolát is csak úgy betanultan mondogatják. Geraszimov sem különben.

Adva van: a proletár és a tőkés, barát és ellenség. De hogyan lett valaki harcoss emberré, hogyan fejlődött azzá a maga egyéni útján? Vagy — hisz az ellenség is ember és egyén — és ha kegyetlen, hogyan fejlődött kegyetlenné, milyen változata az általános osztályútnak vitte oda, ahol éppen leledzik, arról szó sincsen ezekben az írásokban. A fekete-fehér alap nem folyik soha össze még szürkévé sem, holott az életben, életünk valóságában talán mégis a leggyakoribb embertípus a szürke valamelyik változata. Fehérek és feketék az emberek és nem lettek azzá. De talán még születési hiba ez náluk, így születtek, nem a társadalom — legalább is nem előttünk — tette őket azzá.

Nem általános probléma, helyesebben, nem a többség problémája, mégis úgy érzem szólni kell róla, meg kell említeni és éppen itt, ezen a helyen: Íróink általános vonalnak tartották a jelzett merev parolajellemeket, olyannyira, hogy két ízben még Herceg János is hatása alá került ennek a »vonalnak«. Persze, egy másik változatában. Abban a változatban, ahogyan azt sokan gyakorolták, hogy minden emberi fejlődés nélkül, sőt most éppen az ellenkező végletbe esve és elvetve az osztály jellemfaragó meghatározottságát, huszonnégy óra leforgása alatt bárkiből is szocialistát tudtak faragni (a hasonlóság abban áll, hogy újból lehetetlenről van szó, újból nem-emberiről van szó!) Így két ízben Herceg is, aki pedig semmi esetre sem tartozik ebbe az írói csoportba, hódolt ennek az írói hatalomimádásnak és ő maga is huszonnégy óra leforgása alatt új emberekké, talán szocialistákká is tette — az osztályellenséget. Nem mondom, elég kényelmes álláspont volna ez, megkimélné bennünket minden harci kötelezettségtől, s erről a változatról már volt szó.

Természetesen Brindza írásaiban is hasonló a helyzet, ha sokszor tehetségesebben is csinálja, mint mások. De a tehetség sokszor éppen azt jelenti, hogy tisztábban tudja érvényesíteni a hibás felfogást. Kántor Borcsára gondolok és »A nagy pör« egyes alakjaira. A »Május elseje« Kántor Borcsája pompás asszonyi figura — lehetne! Ha megírta volna Brindza! Ha hagyta volna, hogy cselekedjék pompás asszonyiassága tör-

vényszerűsége szerint. De Brindza belőle is jelszót csinált. És ezzel ugyanúgy leszűrült egykori nagyszasszonyok munkásutódja, mint mind a többiek, akik mind egyszerűen közkatonái lettek egy, nagy, győztes hadseregnek. Kénytelen vagyok egy kis lírát vinni a 'dologba. Hiszen együtt hallgattuk KecsKeméti Lajost, az egykori moravicai munkásvezért, aki még ismerte, látta Kántor Borcsát. Róla beszélt éppen. Nagy, erős asszonynak ábrázolta, szókimondó asszonyságnak, akit az egész falu szeretett és — nevetett, olyan jóízű mondásai, »bemondásai« voltak. Mert Kántor Borcsa sokszor odatette a kezét a csipőjére és nem válogatta, nem is szégyelte a szót. És ez a bátor szókimondás asszonyi furfangos ésszel párosult: Neki jutott eszébe nagyhirtelen, hogy beterelje udvarába a májust-ünneplőket, amikor a csendőrök másutt lehetetlenné tették az ünneplést. Kitérta a kaput, csipőre tette a kezét és odamondta a csendőröknek a magáét. Brindzánál eltűnik a pompás asszony és egy egyszerűen feladatot teljesítő közkatonagép jelenik meg előttünk, persze csak egy pillanatra. Upton Sinclair nem sokat törődött a jellemábrázolással. Mégis másként rajzolta meg a közkatonát, mondjuk, Jimmy Higginsben, aki pedig szintén csupán feladatát teljesíti, de nem gépiesen, felhúzott óramű gyanánt.

A nagy pörben is: Meggyesi talán legfontosabb alakja volna az elbeszélésnek. Azt sem tudjuk, kicsi-e vagy szőke, magas-e vagy barna. Semmi sem történik vele, semmire sem hat ki, csak néha-néha megszólal, azt sem tudjuk honnan került elő — végszóra és mindent tud és lát, mindent előre megjósol. Ki ő? Honnan szedte tudását? Hogy lett marxistává? És mért nincs magánélete, sőt társadalmi életé sem? Gulyásról már volt szó, de mért jelenik meg mindig deus ex machinaként a járási pártvezetőség kiküldöttje, hogy rendet teremtsen párszavas szónoklatával és menjen tovább, hogy túlhajtva lovait, mindenhová éppen idejére érkezzen oda, anélkül, hogy — élne, mozogna. Ki ő? Honnan jött? A Pártot nem emberek alkotják, hanem deus ex machinák?! De könnyű is akkor pártagnak lenni és mindig sikert érni el! Akár istennek, Krisztusnak, akinek szintén könnyű volt a keresztre is felhágni, ha tudta, hogy akkor támad fel, amikor éppen kedve tartja.

»A nagy pörben« legelőbb Dunavölgyi, a földbirtokos. Benne van még valamelyes emberi, személyi: egyedül őt mutatja be Brindza, mint embert, cselekményben, cselekedet közben, akcióban, amely meg is van indokolva. Egyénien, emberien is. Itt volna egyedül némi belső élet is! Mert a külső-belső valóság teszi az embert. És ebben tévednek szörnyen szólámíróink. Abban, hogy elvetik a belső valóságot, belső életet, hogy csak a külső valóságot tartják valóságnak. A belső valóságot ellenkezőleg — elvetendő, dekadens pszichologizálásnak. Hogy ezzel elvetették Balzacot is, Gorkit is, Móriczot is és annyi más igaz író, azt figyelmen kívül hagyják. Mintha ezek az írók szégyelnék, hogy van lelkük, hogy sokszor vannak belső harcaik is külső harcaik közepette, hogy előfordul az is, hogy tévelyegnek, hogy meg kell harcolniok nagy harcaikat a belső »lelki« egyensúlyért, hogy néha, mondjuk, család és szerelem, vagy valami eszmei belénkrögzöttség, vagy belénkidegződött gyermekkori tulajdonság, összeütközik bennünk a feladattal; hogy nem az a nagy ember, aki símán halad az úton, nem az a bátor ember, aki sohasem félt, hanem az, akiben a »feladat« nagysága legyőzi az egyéni félelmeket. Az ember,

a teljes ember adása nem lehet dekadencia és csak az adja a teljes életet, aki a lelki történéseket épügy számontartja, mint a társadalmiakat. Aki elveti a lelki indokolást, lelki életet — egyoldalúvá válik, ugyanúgy mint az, aki csak ezt látja és láttatja, nem törődve a társadalmi jelenségekkel és azzal sem, hogy éppen a társadalom formálja személyiségünket.

És ha már arról van szó, hogyan formál bennünket életünk sodra, akkor ne feledkezzünk meg arról sem, hogy »a stílus teszi az embert« — mondogatták valamikor. Nem merülök el abban a gondolatban; igaz-e vagy sem, vagy mennyire igaz, figyelmen kívül hagyom. De annyi bizonyos, hogy az író csakugyan jórészt éppen a stílus teszi. A maga egyéni stílusa! A maga egyéni módszere! Hogy állunk e tekintetben a szólam-írókkal?! Egyikük sem verekedte ki még magának a maga stílusát. Talán nem volna annyi tehetségük, hogy megteremtsék — úgyszólván — önmagukat?! Szó sincs róla. Csak ott a bibi, hogy kiterébélyesedő egyéniségüket, kifejlődő egyéni stílusukat is — elvetendő rossznak tartják és igyekeznek beleszűrőkülni a sablónokba, receptekbe. Mert ezt értékelik. És ha valamihöz nagyon húzza őket a szívük is, ha valamibe nagyon beleadták önmagukat is, ha életük műve is az — azt mímelik, hogy csak, mint aktivisták vannak benne érdekelve, hogy hidegek, hogy nem adják magukat bele, hogy csak a tudat ereje viszi őket cselekedetbe, akcióba. Már persze az írást is akciónak tartva. És igyekeznek fölényesek maradni és főleg — szemernyivel se mások, mint a többi atom. Itt a hiba. Ott, hogy küzdenek saját egyéniségük ellen, saját stílusuk kifejlődése ellen. Hogy ha stílusról van szó, valahogy úgy érzik, hogy — szép szavakat követelnek tőlük — tartalom, eszme helyett. Pedig a saját stílus nem jelent »szép szavakat«. A stílus nem követeli meg azt, hogy szép és ötvözött szavak szédültjei legyünk. Csak éppen azt, — hogy önmagunk legyünk. »S a hetedik te magad légy!« — így valahogy mondta egykor József Attila is. Ha valakinek az egyénisége és — témája, alakjainak jelleme éppen a csúnya szavakat kívánja meg, úgy akkor éppen a csúnya szavak lesznek egyéni stílusunk kifejezői és azok válnak ezáltal már éppen széppé! Alkalmazkodjanak a szavak hozzánk, írókhoz és hozzájuk: bennünk élő, életre kívánczók alakjainkhoz, teremtményeinkhez. És ne legyenek bárkinél is, bármely író írásáról legyen is szó és bármely alakjáról az írónak — mindig ugyanazok! Ha egy falu is a világ! Mert mégis minden falunak is megvan a maga külön nyelvjárása és megvan minden mesterségnek és rétegnek, osztálynak is. És minden egyén is, ha nem is író, visz bele egyéni sajátosságokat is beszédjébe. Nem csak értelmi életünk van, nem csak értelmesen akarjuk elmondani mondanivalónkat. Van érzelmi életünk is és csak akkor adunk művészetet, ha ahhoz is, az érzésekhez is szólunk: talán vulgárisan hat, mégis le merem írni és le kell írnom — szívből és szívtől szívhez és szívhezszólan! Enélkül sohasem lehetett művészet. És már megbocsátanak nekem — másként hat a szerelmes kislányra a kedves, ha kúszált, ha olvashatatlan, ha gyerekes kézvonása is, mint a — mindenkihez szóló gépbetű! Még csak ennyit: a szocializmus, a kommunizmus nem jelenti az egyéniség elnyomását a tömeg javára, hanem éppen ellenkezőleg az egyéniség kipompásosodását, kilombosodását, azoknak a feltételeknek megteremtését, amelyek lehetővé teszik a személyiség virágba borulását! A tömeg érdekében is persze.

A nagy pörben »Az öreg Gulyás beszéde mély benyomást keltett a jelenlevőkben«. Ez pontosan úgy hangzik, mint napilapok konferenciákról szóló tudósításaiban, — de nem felel meg a valóságnak. A legtöbb olvasóra nem »keltett mély benyomást« az öreg beszéde. Inkább dühöngtünk, hogy nem Gulyás életét kaptuk a szürke szavak helyett, inkább bosszankodtunk, hogy Gulyás az író szavait ismételte és nem beszélt a maga »kuszált kezevonásával«, nem dadogott és hogy dadogásával nem mondott többet, mint a napilapok tudósításának szókincsével. Mert néha szent a dadogás, de mindig elvetendő a sablón! Persze azért a dolog nem olyan egyszerű.

Gorki nem mindig beszéltette alakjait a maguk esetlen dadogásával. Különösen nem akkor, amikor alakjai nem is tanultak még meg beszélni. Amikor még nem tudták kifejezni azt, ami csak ködösen élt még bennük, amit csak éppen, hogy ösztönösen megéreztek. Ilyenkor — megtanította őket beszélni. Szájukba adta azokat a szavakat, amelyek mégis pontosan azt fejezték ki, amit ők maguk — ha érezték is — még nem tudtak szavakba önteni. Ilyenkor persze a lényegét adta alakjainak szájába. Miről is van szó. Éppen újból Goethe került a kezembe és egyebek között a »Dichtung und Wahrheit« hatalmas kötetét lapozgatom. A Brodmerbeiteri svájci iskoláról beszélve mondja annak egyik helyén: »Szóval képeket! De honnan vegyük ezeket a képeket, hacsak nem a természetből? De hiszen a természetet, úgy ahogy élénk terjeszkedik, nem utánozhatjuk: oly sok jelentéktelen, méltatlan van benne, szóval — válogatnunk kell. De mitől is függ a választásunk? A lényegyet kell kikeresnünk. De mi is a lényeg? (»Bilder also! Wo sollte man nun aber diese Bilder anders hernehmen, als aus der Natur? Aber die Natur, wie sie vor uns liegt, kann doch nicht nachgeahmt werden: sie enthält so vieles Unbedeutende, Unwürdige, man muss also wählen. Was bestimmt aber die Wahl? Man muss das Bedeutende aufsuchen. Was ist aber bedeutend?« — 228. oldala a leipzig-i Kurz-féle kiadás 9. kötetének).

Válogatni kell! És ez vonatkozik szólamíróink szerkezetére, anyagára és itt, amikor a stílusról van szó, a rengeteg beszélgetés anyagára is. Van úgy, hogy az író sok mindent nem mond el, hogy sok mindent az olvasóra bíz. Van úgy, hogy egy félbeszakított, suta mondat többet mond, mint a szépen kifésült mondanivaló. A nagy pör egy sort ki nem hagyna a konferenciáról szóló tudósításból, még akkor sem, amikor az nem adja a lényegyet, amikor egyáltalán nem viszi tovább a cselekményt, amikor csak levegő-adásról van még szó. És ép ezáltal tesszük — levegőtlenné írásunkat. Szóval — válogassunk, keressük ki a lényegeset, jelentőset, adjunk szerkezetet, ne pedig sorrendet.

Válogatni kell! A szavakat is válogassuk meg. Ne oly módon, hogy csupa »szép szót« adjunk. Hiszen ezáltal a »szép szó« — rúttá válik, hiszen minden szó csupán a maga helyén válhat széppé. De válogassunk oly módon, hogy az odaillő, a helyzetet és embert igazán tükröző szót írjuk oda. Minden szót a maga helyére. És válogassuk meg az emberek beszédét, beszélgetését. Hiszen, nem mondom, vannak bőbeszédű emberek. Olyanok, akik sokat beszélnek, de semmit sem mondanak. De az író ne legyen ilyen. Kivéve, ha valóban ilyfajta embert akar ezáltal is jellemezni. Más szóval: a naturalizmusról van szó. Arról, hogy egyes

íróink személyeik szájáról ellesik a szavakat, az éppen akkor véletlenül elmondott semmitmondó szavakat, ahelyett, hogy a lényegét, a lényegeset mondatná el személyeikkel. Azt, ami tovább viszi a cselekményt és ami jellemzi személyeit. Vagyis: hagyjuk el a »jónapot-jónapot« amúgyis feltételezett és nem lényegbevágó sablonjait.

Minderről nem kellene beszélni, ha csak arról volna szó, hogy íróink egy része még nem jutott el odáig, hogy saját stílust fejlesszen ki. Arról van szó, éppen ellenkezőleg, hogy ahelyett, hogy elősegítenék, tudatosan is, ezt — ellene dolgoznak, akadályozzák. Ezért kell kihangsúlyozni a művészet alapját, alfáját és omegáját, hogy íróink ne vessenek gátat egyéniségük kifejlődése elé, hogy fejlesszenek ki saját stílust, megállapodott stílust, amelyről — ha el is maradna egyszer aláírásuk írásuk alól — akkor is azonnal rájuk ismerne az olvasó, de legalább is az író-társ és kritikus. Persze mindezt anélkül, hogy ez a saját stílus annyira elgépiesedne, mechanizálódna, hogy már modorossággá változna. Maradjon szóval élő, mozgó, fejlődő nyelv az író nyelve, legyen az inkább magatartás, amely attól is függ — mivel és kivel állunk szemben.

Hogy a teljességre való törekvés milyen művészetellenes helyzetbe sodorhatja az író, arra ideirok néhány szólamot. »A nagy pörből«. Dunavölgyi alatt inog a talaj, hiába volt minden mesterkedése, elvesztette már birtokát, ablaka alatt már ott haladnak a mesgyekarós parasztok, hogy átvegyék földjeit és őbenne forrnak az indulatok. Annyira, hogy feleségét ily szavakkal traktálja: »Beszélj, mert beléd fojtom a szuszt...« És ebben a hangulatban az író szükségesnek tartja az ilyen kitétel: »Dunavölgyi felesége, lánynevén Szeghalmi Klára...« Valóban, éppen itt volt a helye annak, hogy megtudjuk ki fia-csikaja volt az asszony, mielőtt a dühödt férj megfojtja. És hasonlóképpen. Amikor arról van szó, hogy az agrárérdekeltek már mennek a birtokos földjére, amikor a lényeg az új honfoglalás és a birtokos hirtelen nagy esése, akkor ezt olvassuk: »...a faluból jövő volt részaratókat, nap-szamosokat és egyéb nincsteleneket«. Mire való itt ez a részletezés? Itt, ahol és amikor a vonuló tömeg mindent elsöprő erejét, hatalmát, sodrát kell éreznünk csupán! Amikor az kellene, hogy minket is magával sodorjon ez a tömeg ez az áradat. Itt volna szükség válogatásra! Ez az az eset, amikor a kevesebb több a soknál! És még valamire van szükség. Arra, hogy — lírát adjunk. Hogy beleéljük magunkat az eseményekbe, az események sodró áramlásába. Hogy az minket is el és magával ragadjon. Akkor nem érnénk rá magunk sem, hogy szinte tudományos részletezésekbe bocsátkozzunk! A megéltétség, az élmény ereje az, ami hiányzik az ilyen részekből. Hogy úgy mondjam, az író kettéváltsága — az elsodort ember volna az egyik, a mindent nemcsak megfigyelő, de megélt ember, a másik meg a megfigyelő, a tudatos ember, a kritikus, a fölényes, aki látja, megfigyeli — mint az anya a játékos gyermeket, veleérzőn és mégis fölötte állón — alakjait ismerve a belső rúgókat is, amelyek azokat mozgatják. És elbírálva egyúttal azt is, ami az író tolla alól éppen kikerül. Mert az író egyszer író, de egyszer kritikus. És — »a hetedik te magad légy!«

A szólam különválk a cselekménytől, nem válik élethez, élettel és így nem is hat. A szólam az újságírás kelléke, amely azonban ott sem

kell senkinek. Hisz minél több a szólam a cikkben, annál többen hagyják azt olvasatlanul. Mégis — úgy érzem, egyes hibás elgondolások is lehetnek szülői a szólam-irodalomnak, de feltétlenül kihat arra újságírásunk is, a napilapokban elburjázott felületes, felületi-riport modorosság, stílusalansága. Ezért jutunk oda, hogy egyéni stílus helyett — általános stílusalanság e csoport jellegzetessége. Szólam-íróink nagyrészt újságírók is. Hogy volna az, ha a bennük élő író próbálna — most megfordítva — az újságíróra hatni!

Bizonyára felesleges is itt rámutatnom arra, hogy ez a cikk nem igyekszik Brindza Károly eddigi elbeszélői munkásságának bírálata lenni. Hiszen csak egyik, utoljára megjelent elbeszélését próbáltam benne bonckés alá venni és abban sem vettem tekintetbe azt — ami érték található benne. Már pedig igazán nincs itt arra szükség, mert mindannyian igen jól tudjuk, hogy Brindza írásainak igen nagy értékei vannak. Világos tehát, hogy nem Brindzáról, irodalmi működéséről van itt szó, hanem irodalmunk egy általános hibájáról, annak elemzéséről. Egy csoport irodalmáról, sőt a csoporton kívülálló írók egyes »baloldali« kilengéseiről is, nem pedig egy emberről. Csupán arra volt szükségem a problémák élesebb kidomborítása, jobb megvilágítása céljából, hogy egyes példákkal illusztráljam állításaimat, hogy konkrétebbé, kézzelfoghatóbbá tegyem az elméleti, absztrakt problémákat és elemzéseket. Erre a célra — Brindzát választottam ki. Természetesen nem azért, mintha ő volna a csoport leggyöngébb tagja. Ellénkezőleg, éppen azért, mert ő a csoport legerősebb, legtehetségesebb, legalább is egyelőre legmagasabban álló tagja. És éppen ezért úgy éreztem, hogy az ő írásaiban láthatók legtisztábban a csoport és azon kívülállók egyes írásaiban található hibái, mert ugyanakkor legtisztábban láthatók benne a csoport erényei is.

Melyek az erényei a csoportnak és Brindzának? Megvallom, erről a cikk nem nyilatkozik. Egyszerűen nem volt erre szükségem, nem ez volt a témám. De annyi bizonyos, hogy ha a téma és tárgyválasztásra gondolunk, az írások eszmeiségére, a mesére és a meseszövesi készségre, a külvilág, a társadalom egyes jelenségeinek, eseményeinek, tiszta és biztoszemű megfigyelésére és bizonyára még sok más tulajdonságra is, úgy mindezek az erények szintén leginkább Brindza Károly elbeszéléseiben mutatkoznak meg. Nem írtam minderről, mert nem erről akartam írni, mert nem bírálatot akartam írni Brindza elbeszéléseiről. Ha azt szándékoztam volna írni, akkor feltétlenül kellett volna minderről is írnom, akkor teljességre kellett volna törekednem.

Helyenként talán túlélesen is írtam, túlélesen világitottam rá egyes problémákra. Nem az írónak szól ez az éles hang, ez az éles fény — a problémák kidomborítása, láttatása kívánta ezt meg.

Lőrinc Péter